

Petar Tomac: »PRVI SVETSKI RAT 1914—1918«

(Izdanje Vojnoizdavačkog zavoda, 1973.)

Prvi svetski rat je četvrto značajno delo generala Tomca iz oblasti vojne istorije. U prvoj knjizi *Vojna istorija* (izdanje 1959.) obrađen je na karakterističnim primerima razvoj vojnih ustanova, naoružanja, vojne misli i ratne veštine od nastanka ljudskog društva do francuske revolucije 1789. godine. Naslov druge knjige *Francuski revolucionarni i Napoleonovi ratovi* (izdanje 1965.) jasno govori o kojoj je tematici reč. Trećom knjigom *Ratovi i armije XIX veka* (izdanje 1968.) autor nam dalje prezentira razvoj vojne misli, kroz teoriju i praksu ratova i armija prošlog veka, zadržavajući se najviše na strategiji i taktici toga vremena. Na taj način je Petar Tomac zaokružio svoj životni opus, obradivši u četiri knjige kompletnu vojnu istoriju, od prvih pisanih spomenika do Versajskog mira 1918. godine. Na žalost, neposredno nakon završetka knjige *Prvi svetski rat*, autor je iznenada preminuo, čime je naša vojna istorija izgubila jednog od najplodnijih stvaralaca.

Prvi svetski rat je značajna studija, nastala na temelju proverenih istorijskih dokumenata svih zaraćenih zemalja. Tomac iznosi društveno-ekonomske, političke i druge uzroke rata i ciljeve ratujućih strana i pojedinih država, materijalne pripreme, vladajuće vojne doktrine i složenu diplomatsku situaciju pre rata i tokom njegovog trajanja.

Tomac uspešno dokazuje da vođenje rata u celini ne sme da bude u rukama oružanih snaga, već državne politike. Ona mora presudno da utiče na ratni plan, operacije i bitke. Naime, politika treba da postavlja zadatke strategiji, dajući joj samo relativnu samostalnost na razradi i sprovođenju njenog vojnostručnog aspekta, ostavljajući istovremeno vojnom rukovodstvu slobodne ruke u domenu operatike i taktike. Takođe je podvučeno da strategija povratno utiče na politiku, korigujući njene nerealne zahteve i ciljeve. Takvim stavom, i to ne deklarativno naglašenim u jednoj rečenici, već prisutnim u celoj knjizi, Tomac je zastupnik savremenog shvatanja rata, po kome strategija, operatika i taktika u zajednici sa politikom čine dijalektičko jedinstvo suprotnosti opšteg, posebnog i pojedinačnog.

Kod Francuza pre i početkom prvog svetskog rata ima vrlo malo saradnje između politike i vrhovnog vojnog rukovodstva. Generali žele da sve niti rata drže u svojim rukama. Slična situacija je i u Engleskoj. Tu treba tražiti jedan od bitnih razloga početnih neuspeha Antante.

Kada je postalo jasno mesto politike, odnosno ukoliko se ovo saznanje više realizovalo u praksi rata, izgledi na uspeh postajali su sve veći. Nemci su dosledni: rat su, istina, počeli političari, ali oni uskoro gube primat, tako da do kraja rata politiku i rat vode generali. Tu je i suštinski razlog da Nemačka nije mogla pobediti, iako su se njeni komandanti pokazali ponekad i vrlo sposobnim u svom poslu.

Od vojnih operacija Tomac prezentira samo one na nivou strategije. U operatiku zalazi samo kad ona ima izuzetan značaj. Znači, zadržava se na grupama armija, frontovima, armijama, a sasvim se retko spušta do korpusa. Izuzetak je prilikom govora o srpskoj vojsci, kada se spušta do divizije. To mu nameće organizacija i formacija ove male vojske, a i činjenica da su srpske divizije skoro redovno rešavale operativne, pa i stratejske zadatke. Slična je situacija i sa crnogorskom vojskom.

Autor je stvarao delo rukovodeći se važnošću pojedinih operacija i bitaka u okviru rata kao celine ili pojedinih njegovih faza. Takođe je vodio računa da to budu one koje daju neko specifično iskustvo — bilo u pozitivnom ili negativnom smislu. Zbog toga je neke bitke detaljno rekonstruisao, druge samo sa nekoliko rečenica izložio, neke tek spomenuo, a netipične sasvim izostavio. Radeći tako, Tomac nije ni malo oštetio ukupnu sliku 1. svetskog rata. Naprotiv, pružio je novu i za savremenog čitaoca veoma korisnu studiju.

Sve činjenice date su kritički, a događaji su posmatrani okom istoričara široke vojne i opšte kulture. Tomac svemu iznalazi uzroke, povod, ciljeve, mesto pojedinih jedinica u okviru fronta ili cele koalicije, trenutne ili dugoročne posledice nekih zbivanja, iznosi novine, uspehe i greške. On analizira i kritikuje, ali daje i svoje lične poglede i mišljenja o svim zbivanjima.

Pored ljudskih i ekonomskih efektivna, ratne tehnike, zemljišta, nivoa vojno-naučne misli i snalažljivosti visokih komandanata, posebno načelnika generalštabova, Tomac stalno ima pred očima i borbeni moral, od vojnika do vrhovnog komandanta, a istovremeno ne zaboravlja ni značaj pozadine — naroda kao celine. Istina, ovde je nešto škrtiji no kad su u pitanju vojska i front.

Kad se zadržava na visokom vojnom rukovodstvu i štabovima, Tomac, nakon analize njihovog rada, objašnjava zašto su im pojedini poduhvati uspevali ili doživeli neuspeh. Iz dela jasno proizilazi da razni prestolonaslednici, nadvojvode, veliki knezovi i »fonovi«, ma koliko se trudili da budu u duhu vremena, predstavljaju ne samo svojim socijalnim poreklom, već u prvom redu svojim načinom mišljenja, ostatak srednjeg veka, pa su im otuda i takvi zastareli pogledi na ratovodstvo. Zato su morali podleći onima koji su, u odnosu na njih, bili u prednosti jer su pripadali sredini koja čini dalji korak u razvoju društva. U Nemačkoj je car vrhovni komandant i, kao takav, »ustavno neodgovoran«, a vojskom stvarno komanduje i rukovodi načelnik štaba — Moltke (koji se na tom položaju našao više zbog toga što je potomak Moltkea Starijeg, nego zbog svojih ličnih sposobnosti).

Kod Rusa su svi visoki komandanti regrutovani iz redova preživelog plemstva, te su često po svojoj vojnostručnoj naobrazbi znatno zaoštajali za profesionalnim srednjim, pa čak i nižim oficirskim kadrom. Od takve situacije u komandnom kadru nije mnogo pobešla ni Austro-

-Ugarska. Kod Francuza i Britanaca, a posebno u Srbiji i Crnoj Gori, oficirski kadar je bio daleko kvalitetniji.

Kao i u svojim drugim delima iz vojne istorije, Tomac je, dinamičnim stilom, odslikao dramatični sudar volje zaraćenih strana. Ujedno je omogućio čitaocu da preko ove retrospektivne studije upozna sva najznačajnija iskustva 1. svetskog rata i da se njima koristi. Svaka nauka, pa prema tome i vojna, oslanja se na sve ono što su ranije generacije ostvarile. Prošlost daje bazu, a sposobnost naučnika je u tome da na njoj ostvare savremenu nadgradnju. Rat, kao i sve društvene pojave, ima neke svoje »večite« zakone koji u različitim istorijskim epohama dobijaju specifičan oblik. Pri tome jedni mogu da ustupaju prednost drugima, da menjaju više ili manje svoj kvalitet i značaj — ali su redovno prisutni. Veština i naučnost je u tome da se oni stvaralački primene prema konkretnoj situaciji. Takav stav potvrdio je Lenjin govoreći: »... ne zaboravljati osnovnu istorijsku vezu, svako pitanje posmatrati sa gledišta kako je izvesna pojava u istoriji nastala, kroz koje je glavne epohe u svom razvoju prolazila i sa stanovišta tog njenog razvitka gledati šta je data stvar postala danas.« Poštujući ovaj savet, Tomac je izneo imanentne zakonitosti 1. svetskog rata i njegova iskustva, te tako pružio čitaocu još jednu mogućnost za pravilno razumevanje suštine rata uopšte. Ovim delom on mu omogućava da shvati ovu društvenu pojavu na jedino ispravan način, tj. da joj istorijski priđe i izučava je u procesu nastajanja i razvijanja, a u vezi sa konkretnim uslovima.

Prvi svetski rat odigrao se u vreme kada je najveća suprotnost imperijalizma — svesna radnička klasa — toliko ojačala da je pristupila uspešnom aktivnom suprotstavljanju vladajućoj buržoaziji, masovnim štrajkovima u pozadini i vojničkim pobunama na frontu, a uspešnom proleterskom revolucijom u carističkoj Rusiji. Autor se zadržava na februarskoj, a posebno na velikoj oktobarskoj revoluciji, koja je tako silno uzdrmala stari svet i otvorila novu eru u istoriji čovečanstva. Tomac, takođe, objašnjava kakvu je reakciju oktobarska revolucija (i događaji pre nje) izazvala kod Centralnih sila i Antante, a paralelno i uticaj revolucije na dalji tok 1. svetskog rata. Građanski rat, odnosno revolucija u Rusiji, nije predmet Tomčeve preokupacije, s obzirom na to da nije sastavni deo prvog svetskog rata koji je do svoga kraja, sa izuzetkom rata Srbije i Crne Gore, bio i ostao imperijalistički.

Vojna istorija i iskustva i pouke koje nam ona pruža imaju svoj značaj i u savremenim uslovima, bez obzira na gigantski razvoj vojne tehnike — posebno raketne i nuklearne. Druga je stvar ako se istorija koristi metafizički, što Tomac reljefno potvrđuje na primeru austrougarskog načelnika generalštaba Konrada fon Hecendorfa. On je stalno nastojao da kopira Napoleona. Tako je, pored ostalog i zbog takvog njegovog dogmatizma, austrougarska vojska u galicijskoj bici (i ne samo u njoj) izvela »... vratolomnu, hazardersku operaciju...«. Vojna istorija je učiteljica rata samo ako se ne posmatra dogmatski, kao neposredno uputstvo za rad. Ona širi vidike, dok empirijska načela imaju uvek karakter prosečnosti i prolaznosti, a redovno dovode do neuspeha.

Tomac je ostavio nešto veći prostor, nego što je to uobičajeno u ovakvim studijama, srpskoj i crnogorskoj vojsci. Ne radi se o nekoj nacionalnoj bolećivosti ili epskom raspoloženju, već o nastojanju da se

pokaže koliko mali, ali kvalitetan saveznik može mnogo da doprinese opštoj stvari i vojnoj nauci, kao i da se ukaže na to šta znači potcenjivanje ili nerazumevanje malog saveznika od strane velikog. Posledica nije samo teška za drugog već i za prvog. Tomac kaže da bi bilo pogrešno pretvoriti Balkan u glavno ratište, ali ujedno tvrdi da »je ideja bila zdrava« kad su »neki državnici i vojnici Antante skrenuli svoje poglede na Srednji istok i Balkan... Da je Antanta do leta 1915. bacila na Balkan samo 100.000 vojnika, Bugarska se ne bi usudila da pristupi Centralnim silama... a verovatno bi mnogo ranije privukla (Antanta — R. Đ.) Grčku i Rumuniju... Izolovana Turska ne bi dugo mogla zatvarati najnezgodniju vezu između Rusije i njenih zapadnih saveznika.«

Ista greška ispoljava se i docnije: na solunskom frontu 1916. držano je mnogo snaga za odbranu a malo za ofanzivu. Za to vreme se na zapadnom frontu vodi bitka na Soma koja je isuviše malo ostvarila, progutavši daleko više ljudi i materijala od eventualne pomoći potrebne srpskoj vojsci da gornjičevsku bitku i dalju ofanzivu (za koje general Saraj kaže da su njima Srbi »izazvali događaj«) pretvori u nešto mnogo značajnije. Ali, dogmatska gledanja na iskustva iz Napoleonovih ratova, »pravilo« da se sve snage bacaju na glavnog protivnika i glavno ratište, izvučeno iz dijalektičke celine, izrodilo se prirodno u svoju suprotnost.

Tomac se ozbiljno pozabavio i italijansko-austrougarskim frontom, što je opravdano, jer su iskustva iz tog sukoba od posebnog interesa za nas, s obzirom na to da se tim prostorom uglavnom kreće deo naše današnje zapadne granice.

Knjiga je značajna i zbog toga što se prvi svetski rat odražava više od svih prethodnih ratova na savremena vojna gledanja. U njemu učestvuju svi danas postojeći rodovi i vidovi oružanih snaga, a milioni ljudi bore se na frontovima dugim stotinama, pa i hiljadama kilometara, zahvatajući neposredno tri kontinenta. To je rat ne samo u ravnici, već i na srednjem i visoko planinskom zemljištu, u pustinji i šumama, na kopnu, na morskoj površini i ispod nje, kao i u vazduhu. Prostranstva na kojima se odvijao 1. svetski rat, najvećim delom ratišta su i 2. svet-skog rata, a sve govori u prilog tome da bi ona to bila, uglavnom, i u eventualnom trećem svetskom sukobu.

U 1. svetskom ratu vatra (što kraća a sa ogromnim učinkom) je definitivno izbila ispred udara živom silom (u to su se Francuzi tokom granične bitke 1914. krvavo uverili). Manevar je još više dokazao da se bez njega ne može ništa učiniti. Odbrana je dobila mesto koje i danas ima — naročito njena dubina — a značaj materijala je toliko porastao da je 1. svetski rat već nazivan mašinskim. Prema tome, proučavanje ovog rata, njegovog nastanka, razvitka i svega ostalog što se u njemu zbilo ima i danas praktični značaj.

Prvi svetski rat je interesantan i zato jer je koalicioni u veoma širokim razmerama. On je pokazao, uostalom kao i 2. svetski sukob, ozbiljne nedostatke. U njemu dolaze do neskrivenog sukoba interesi članova saveza, što se, u negativnom smislu, odražava na rezultate borbe i konačnu pobedu, odnosno ona se sporije postiže, a praćena je teškim posledicama. Nemci su svojim dobro poznatim samouverenim stavom doveli Centralne sile dotle da su 1916. »pozavađene, pošle svaka svojim putem u susret neuspehu«. Zaziranje velikih članova Antante

jednih od drugih, a zajednički neshvatljiv stav oklevanja u pružanju pomoći Srbiji i Crnoj Gori doveo je ove dve zemlje gotovo do propasti. Čak je i pogađanje sa Bugarskom vođeno na račun Srbije. Međutim, kad su se saveznički interesi poklapali, sinhronizovana dejstva su imala pun uspeh — što Tomac dokumentuje i podvlači.

Proučavanje 1. svetskog rata neophodno je i zato — bez obzira što su društveni, politički, ekonomski i tehnički uslovi danas veoma različiti od onih u kojima se on odigrao — jer je ukazao koliko je značajan razvoj strategije, prakse i potencijalnih ratnih snaga svake zemlje, kao i borbenog morala njenog naroda.

Prvi svetski rat je bio dugotrajan, a dugotrajni su, uostalom, bili i drugi svetski rat, rat u Vijetnamu i drugi oslobodilački i revolucionarni ratovi.

Ova studija je posebno korisna i aktuelna jer se iznošenjem svih grešaka, bez obzira o kom je učesniku reč, mogu izvući iskustva o tome kako ne treba raditi, a dobro je poznato da se tada mnogo više dobija no ako se analiziraju samo uspesi, koji su uvek, ili veoma često, opterećeni pobedničkim lovorikama.

Literatura kojom se Tomac služio veoma je obimna. On se prvenstveno oslanjao na zvanična izdanja generalštabova zaraćenih zemalja, ne zanemarujući ni memoare, monografije i studije tadašnjih visokih komandanata, državnika, političara i ostalih učesnika ovog velikog rata. Kako su 1. svetski rat vodile imperijalističke zemlje, trebalo se dobro čuvati njihovog idealističkog pogleda na društvena zbivanja, na sam rat i pojedine ličnosti.

Nakon pročitane knjige čitalac shvata koliko je 1. svetski rat (pa i svaki drugi osvajački) apsurdan kao produženje politike. Postaje mu jasno da ona svoj *ultima ratio* mora danas tražiti u savremenijim i humanijim rešenjima. Ogromne brojke poginulih, ranjenih, osakaćenih, veliko uništavanje materijalnih dobara, patnje civilnog stanovništva i sve posledice po preživele i privredu, pokazuju koliko je osvajački rat užasan i opasan po čovečanstvo. Zato je zločin dozvoliti da se oružjem, makar i njegovim zveckanjem, rešavaju savremeni međunarodni problemi. S druge strane, knjiga *Prvi svetski rat* je, kao sabrano iskustvo, ogroman doprinos vojnoj nauci zemlje koja svoje oružane snage sprema isključivo za pravedni odbrambeni rat, ali i opomena svima koji poznatu Klauzevicevu definiciju rata smatraju kao uputstvo za akciju.

Knjiga je opremljena sa 56 skica (poseban prilog) kojima se olakšava praćenje teksta, a istovremeno one nadoknađuju ono što se njime nije moglo reći.

Knjigu (773 strane) je izdao Vojnoizdavački zavod, odnosno vojna biblioteka »Naši pisci« kao svoju 82 knjigu. Na kraju su dati: literatura (po glavama), skraćenice u tekstu i skicama, pregled snaga na kopnu i moru i registar ličnih imena.

Potpukovnik u penz.
Radomir ĐURAŠINOVIĆ